

## BESZÁMOLÓ A SZIKSZÓI SZKÍTA KORI FAZEKASTELEP (-RÉSZLET) FELTÁRÁSÁRÓL

KIRÁLY ÁGNES

2016 tavaszán egy multinacionális cég építkezése során igen jelentős szkíta kori településrészlet került elő a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Szikszó határában. A lelőhely feltárt része csaknem 3,7 hektár, mely az előkerült jelenségek és leletanyag alapján leginkább egy nagy kiterjedésű, középső vaskori település szélén elhelyezkedő műhelykörzetként értelmezhető, ahol főként kerámiakészítéssel (agyagbányászással, előkészítéssel és formázással, esetleg égetéssel) foglalkoztak. Jelenlegi ismereteink szerint mindezidáig ez lehet a legnagyobb kiterjedésű és (eddig a) legnagyobb felületen feltárt szkíta kori településrészlet a megyében – sőt, az egész Kárpát-medencében.



1. kép: Szikszó – Hell Ring 1. lelőhely I. terület

### ELŐZMÉNYEK

A HELL cégcsoport által működtetett energiatal-előállító üzem bővítéseként a Quality Pack Zrt. 2016 folyamán Magyarország első alumínium italdoboz-gyárának építésébe kezdett Szikszó város déli külterületén (Miskolctól 25 km-re, északkeletre). Az Előzetes Régészeti Dokumentáció készítése során hamar egyértelművé vált, hogy a – később egyedi kormánydöntés keretében támogatott, kiemelt jelentőségűvé minősített – beruházás érinti és veszélyezteti a Szikszó – Hell Ring 1. lelőhely I. terület elnevezésű régészeti lelőhelyet. Az előzetes kutatásokat és a próbafeltárásokat Lukács József régész vezetésével a Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ munkatársai végezték. A hatályos jogszabályok értelmében az épülő csarnok területén (28.923 m<sup>2</sup>) előírt teljes felületű régészeti feltárást, a csarnok melletti, földmunkával érintett területeken pedig a régészeti megfigyelést Király Ágnes, Horváth Antónia és Tóth Krisztián régészek vezetésével a miskolci Herman Ottó Múzeum munkatársai végezték.



Király Ágnes • Beszámoló a szikszói szkíta kori fazekastelep (-részlet) feltárásáról



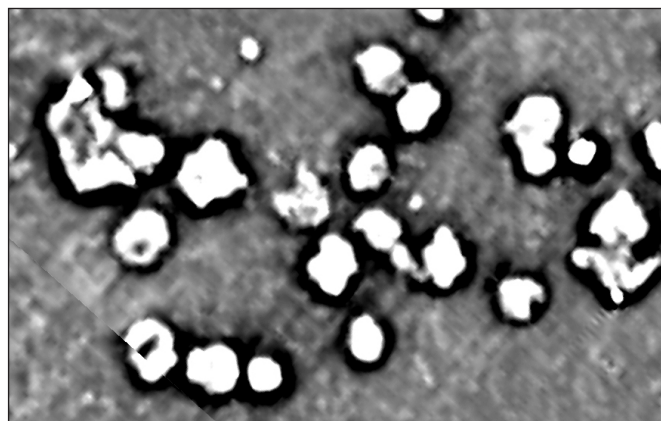
2. kép: A Szikszó határában épülő alumínium italdoboz-gyár látványterve és az építkezés állapota a régészeti feltárások befejezése után egy hónappal (Forrás: <http://www.hellenergy.com>, 2016. június 24.)

### A FELTÁRÁS SORÁN ALKALMAZOTT MÓDSZEREK

A feltárás előkészítése és a régészeti munka során a Herman Ottó Múzeum rendelkezésére álló valamennyi kutatási, illetve lelőhely-diagnosztikai módszert alkalmaztuk. A régész folyamatos felügyelete mellett történő gépi humuszolás, azaz a talaj felső, kb. 40 cm termőrétegének markológéppel történő eltávolítása előtt és azzal párhuzamosan a teljes, megelőző feltárássra kijelölt területen geofizikai (magnetométeres) felmérést végeztünk. Ezután a mérést a már ún. lehumuszolt tükörfelületen – vagyis a gépi humuszolás során kialakított, hozzávetőlegesen sík ásatási felszínen, ahol az egykor a földbe mélyített objektumok körvonalai már láthatóvá válnak – újra elvégeztük. Ez utóbbi vizsgálatunk célja az volt, hogy a humuszrétegben található szennyeződések és zavaró hatásokat kiküszöbölve pontosabb képet kapjunk a régészeti objektumok elhelyezkedéséről és jellegéről. A felmérést hordozható **MAGNETO® DLM magnetométerrel** végeztük, ami a DLM-98/3-8 csatornás adatrögzítő műszert, illetve az ehhez csatlakoztatott 5 darab FGM-650 típusú, vertikális irányú fluxgate gradiométert foglalja magába. A műszer egy időben 2x5 szenzor adatait rögzítette. Az FGM-650 szenzorok mérési tartománya  $\pm 10,000$  nT, felbontásuk  $< 0,2$  nT. A szenzorpárok szerelési bázistávolsága 50 centiméter, a szelvény menti mintavétel-távolság 10 centiméter volt. Az analóg jelet biztosító szenzorok adatait 10 Hz frekvenciával rögzítettük. A régészeti jelenségek a mágneses térképen a kisméretű (50 cm átmérőnél kisebb) oszlophelyek és egyetlen gödör (S 1, bizonytalan körvonalú, igen sekély, amorf gödör) kivételével markáns mágneses anomáliával jelentkeztek.



3/1. kép: Magnetométeres felmérés a már lehumuszolt felszínen



3/2. kép: A lelőhely egy részlete a már feldolgozott geofizikai felmérés képén (humuszolás utáni mérés)



*Király Ágnes • Beszámoló a szikszói szkíta kori fazekastelep (-részlet) feltárásáról*

Az anomáliák a lehumuszolt felszín északnyugati részén a sárgásbarna, agyagos, mozaikos altalajban bizonytalan körvonallal, elmosódottan, délkelet felé haladva azonban a sárga, homokos altalajban jól láthatóan, éles kontúrokkal jelentkeztek. A feltárás során lehetőségünk szerint valamennyi objektumból vettünk földmintát, valamint Dr. Kristály Ferenc, a Miskolci Egyetem Ásványtani és Földtani Intézetének munkatársa segítségével a lelőhelyen található természetes üledékrétegeket (különböző agyagok és homok), valamint az előkerült kőzeteket is megmintáztuk későbbi vizsgálatok céljából.

A feltárási területre az EOV koordináta-hálóhoz igazítva 10x10 méteres rasztert (négyzettrácsot) feszítettünk, melyeket a felszínen ki is tűztünk. A feltárt régészeti jelenségeket a dokumentálás során ehhez a koordináta-rendszerhez igazítva regisztráltuk és rajzoltuk, de minden egyes objektumot több ponton (metszempontok, körvonalak, mélység, egyedi leletek) geodéziai GPS-szel is bemértünk. A teljes régészeti munkát digitális fényképeken és videofelvételeken is dokumentáltuk a földről és a levegőből egyaránt. Drón segítségével mind a humuszolási folyamatot, mind pedig a bontómunka előrehaladását lépésről lépésre rögzítettük. Ezzel olyan, több ezer felvételtől álló fényképállományt kaptunk, mely ortorektifikálás (merőleges vetítésű kép előállítás, azaz a légifotó perspektív torzításának szoftveres kiküszöbölése) után térképre illesztve segítette a kézzel készült rajzok ellenőrzését, szükség szerinti pontosítását.



4. kép: Geológiai mintavétel régészeti objektumból



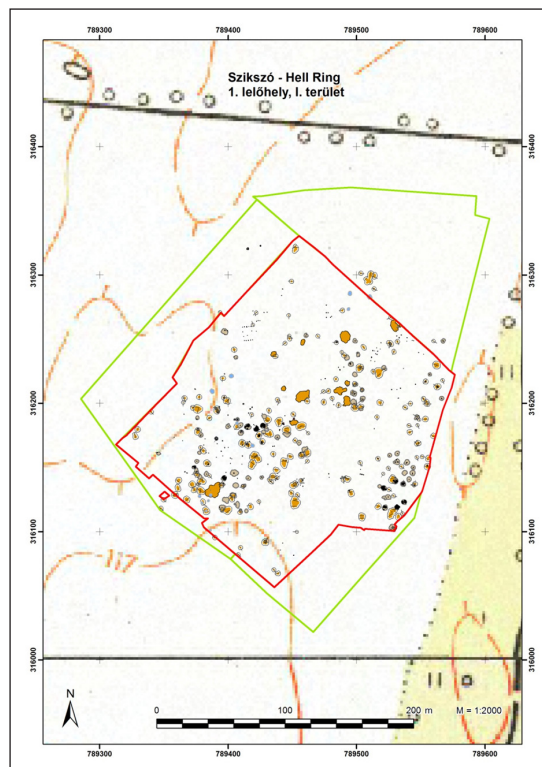
5. kép: Dokumentálás a levegőből (kivitelezés, digitális feldolgozás: Honti Szabolcs, Nagy Zoltán)



## A FELTÁRÁS SZÁMOKBAN

A beruházás területén a teljes felületű feltárára kijelölt területen 2016. április 8-án kezdtük meg a magnetométeres felmérést. A gépi földmunka a geofizikai felméréssel részben párhuzamosan, 2016. április 11-én vette kezdetét 1-4 lánc talpas, rézsúkanalás forgókotró és 4-10 teherautó közreműködésével. A kézi földmunkát 10.000 m<sup>2</sup>-nyi egybefüggő területen kialakított tükörfelület átvétele után, 2016. április 18-án kezdtük meg. 2016. május 26-ig a 29 munkavégzésre alkalmas munkanap alatt összesen 565 stratigráfiai egységet (a különböző régészeti rétegek egymáshoz viszonyított térbeli helyzetének leírását megkönnyítő azonosító, ún. rétegtani egységet) tártunk fel, melyek – a régészeti megfigyelés területére eső, objektumokkal együtt, valamint az időközben többször módosított kivitelezési tervet követve – 36.867 m<sup>2</sup> régészetiileg pozitív területet eredményeztek. Az előrehaladást jelentősen megkönnyítette, hogy az objektumok nagy része kis- vagy közepes alapterületűnek és relatíve sekélynek bizonyult.

A feltárás során készült metszetrajzok összesen 42 db A3-as lapon, összesítő felszínrajzok 211 db A3-as lapon, bontási fázisok és részletrajz 1 db A4-es lapon, illetve 4 db pazuon szerepelnek. A feltárás során a földről összesen 7705 db fényképet, valamint drón segítségével 2785 db légifelvételt készítettünk. A munka befejeztével összesen 87 raschel zsák és 15 láda (S 109 kút anyaga) kerámiát, 25 raschel zsák állatcsontot, 18 raschel zsák követ, 22 raschel zsák paticsot, 13 raschel zsák földmintát, 1 ládányi emberi maradványt és 6 ládányi faanyagot szállítottunk a Múzeumba.



6. kép: A feltárt terület összesítő felszínrajza (térinformatikai feldolgozás: Nagy Zoltán)

## A FELTÁRT RÉGÉSZETI JELENSÉGEK ÉS LELETEK

A feltárt 565 stratigráfiai egység zöme tároló-, illetve agyaggyerő gödör, félig földbe mélyített épület, valamint földfelszíni épülethez tartozó oszlophely nyomának bizonyult (részletesen ld. később). A feltárt jelenségek *kivétel nélkül* a középső/késő vaskorra keltezhetőek, ám az Előzetes Régészeti Dokumentációban szereplő meghatározással ellentétben nem a kelta, hanem a *szkíta időszakba sorolhatóak*.



7/1. kép: Jellemzőes kétfülű amfóra töredéke



7/2. kép: Másodlagosan erősen megégett csupor (rontott termék?)



*Király Ágnes • Beszámoló a szikszói szkíta kori fazekastelep (-részlet) feltárájáról*

A teljes területen 216 db kisebb munka- vagy műhelygödrot, illetve tárológödrot, 12 db nagyméretű, mély, eredetileg agyagkitermelésre használt, majd a település hulladékával feltöltött gödrot, 69 db félig földbe mélyített épületet, 14 db kutat, 5 db kemencét vagy tűzhelyet és 226 db oszlophelyet sikerült feltárnunk. Több gödörben, illetve épületben került elő égett omladék, illetve két kútban is nagyméretű, erősen átégett tapasztás-töredékeket találtunk, melyek minden bizonnyal egy-egy leégett épületből, esetleg összeomlott kemencéből származhattak.

A területen feltárt kutakat kézi erővel a talajvíz jelentkezési szintjéig bontottuk, majd munkagép segítségével tártuk fel teljesen. A 14 kút közül kettő (S 109 és S 562) feltűnően sok kerámiát tartalmazott, illetve bennük az egykori faszerkezet nyomait is megtaláltuk. Ezek közül is az S 109 az igazán különleges: a közel 3 méter átmérőjű objektum alján egy edénydepót találtunk. Sajnos a kedvezőtlen körülmények, és az aknába gyorsan betörő talajvíz miatt a kútakna legalsó két méterét már csak a markoló kanálával tudtuk kiemelni, de még így is rendkívüli információkhoz jutottunk az objektum egykori szerkezetét illetően. A talajvíz által konzervált kútbélésből különböző gerenda- és deszkatöredékek maradtak meg, melyeket kívülről valószínűleg egy sövényfonattal vettek körbe. A 70x70 cm-es, deszkából ácsolt aknát kívülről agyagos földdel döngölték körbe. Az aknát kibontva kb. 350 cm abszolút mélységtől kb. 6 méter mélységig egybefüggő, főként különböző méretű, de azonos típusú, kb. 40 db füles korsó, valamint néhány csésze és tál töredéke került elő. A lelet további értékelése csak a leletanyag restaurálása után lesz lehetséges.



8. kép: Egyszerű, gödörhöz csatlakozó földfelszíni kemence a bontás második fázisában



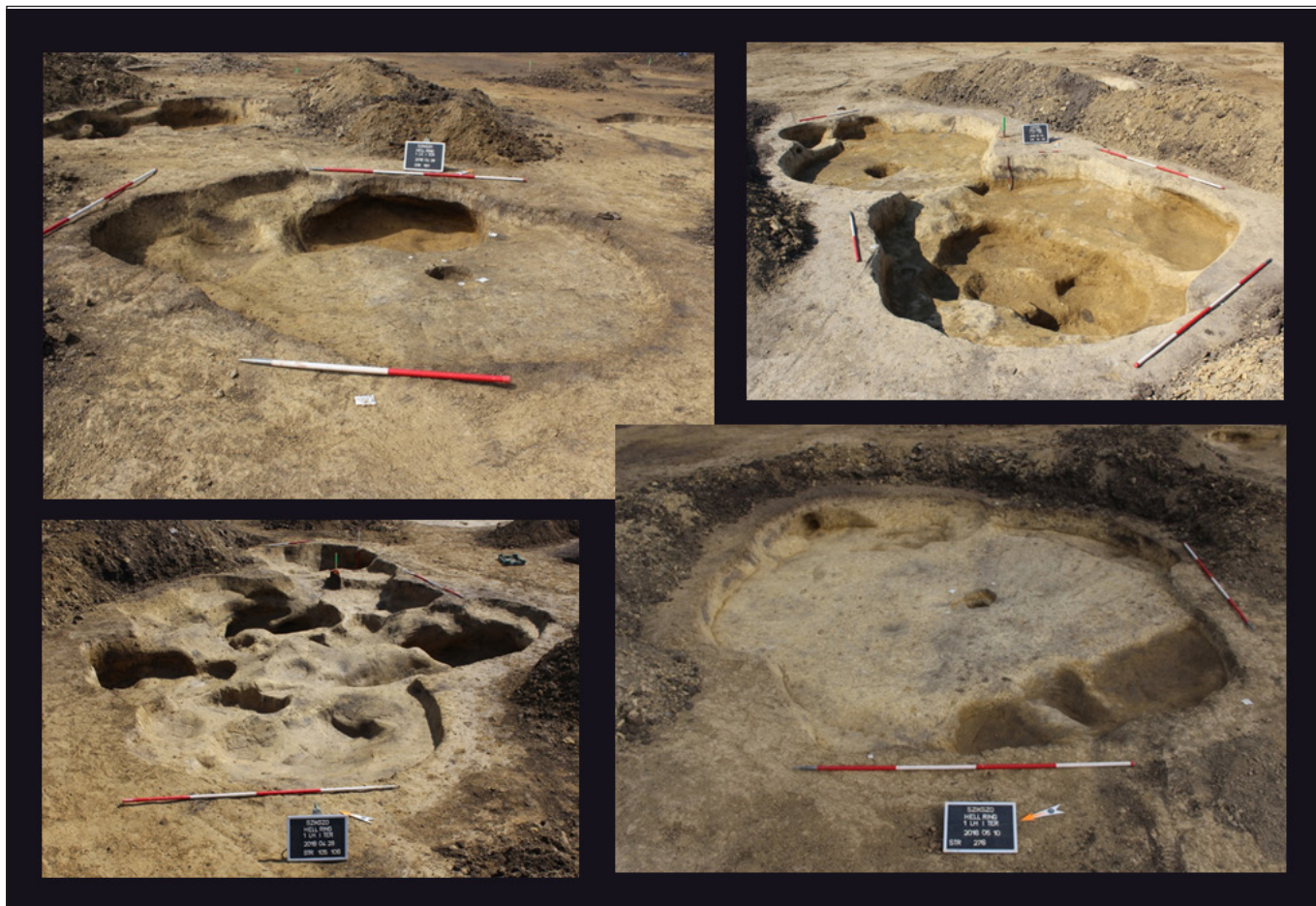
9/1. kép: Füles csésze az S 109 kútból



9/2. kép: Az S 109 kút gerendaszerkezetének – a sajnálatos bontási körülmények ellenére viszonylag épen megmaradt – részei

A település objektumaiból előkerült leletanyag zömét kerámiatöredékek alkották, melyek túlnyomó többsége korongon készült, szürke, esetleg vörös színű. Formai típusaik alapján legtöbbjük egy- vagy kétfülű korsó, illetve amforaszerű edény, valamint behúzott peremű tál. A kiváló minőségben, azonos színvonalon és hasonló gyártási technológiával készült kerámiákat minden bizonnyal az igen jó minőségű, helyben bányászott agyagból állították elő. Az agyagkitermelő gödrök közepén látható kútszerű mélyedések valószínűleg az agyag előkészítése során szükséges víz vételére szolgálhattak. A különböző fázisban felhagyott agyagkitermelő gödrök alapján azt a munkafolyamat-sort is rekonstruálni tudtuk, amelynek során egy feltehetően részben fedett, egyszerű gödörből lépésről lépésre kialakították a hatalmas „agyagbányászó” helyeket.





10. kép: Kerámiakészítési „chaîne opératoire” – amiről az objektumok árulkodnak

Az objektumokból származó állatsont-anyag összetétele vegyes, első ránézésre dominálnak benne a nagyméretű háziállatok (szarvasmarha, ló), illetve a kutyák. Az állatsontok és kagylók közül néhány megmunkált (átfűrt vagy lyukasztóként, simítóként, „korcsolyaként” használt) darab is előkerült. A gödrök anyagában különösen sok őrlő- vagy porításra használt, vulkanikus eredetű kő volt megfigyelhető. Fémek tekintetében a lelőhely viszonylag szegénynek bizonyult: mindössze 5 apróbb bronztárgy (csüngő, fibulatöredék, karperec és átfűrt lemezkorong, nyílhegy), illetve 30 kisebb vastárgy (kések, sarlók, szögek) töredéke vagy salak került elő. A kisleletek közül legnagyobb számban – és meglepő módon – az orsógombok domináltak. 36 objektumból összesen 49 orsógomb vagy orsógomb-töredék látott napvilágot, melyek között több, igen szépen díszített darab is van.



11/1. kép: Agyagkanál töredéke



11/2. kép: Spirálmotívumokkal díszített orsógomb



*Király Ágnes • Beszámoló a szikszói szkíta kori fazekastelep (-részlet) feltárásáról*

Különleges leletnek számít a terület északkeleti szélén, az S 85 számú, nagyméretű agyagkitermelő gödör egyik bugyrában talált 5-6 éves gyermek csontváza. Különböző, anatómiai összefüggést nem mutató emberi maradványok (koponyatöredékek és hosszúcsontok, fogak, bordák) a lelőhely több más objektumából is, összesen 9 gödörből kerültek elő.



12. kép: Gyermek csontváza az S 85 agyagnyerő gödör oldalában

### A LELŐHELY JELENTŐSÉGE

A régészeti jelenségek és leletek alapján egy középső/késő vaskori (Kr. e. 6-5. századi) fazekastelep szélén elhelyezkedő műhelykörzetet, és az ahhoz tartozó gödröket, épületeket sikerült feltárnunk. A jelenleg megismert területen a település belső kronológiájára, illetve pontosabb szerkezetére vonatkozó megfigyeléseket egyelőre nem tudunk tenni, a feltárt leletanyag feldolgozása és értékelése során azonban valószínűleg különböző tevékenységi körzeteket rekonstruálhatunk majd. Összességében már most elmondható azonban, hogy a Szikszó – Hell Ring 1. lelőhely, I. területen feltárt szkíta kori fazekastelep nem csupán a mérete alapján, de az itt előkerült leletanyag különlegessége miatt is egyedülálló egész Magyarországon.